

TERRASSA, 1902-1909: DE LA VAGA GENERAL A LA SETMANA TRÀGICA*

Lourdes Plans i Campderrós

Malgrat que alguns historiadors terrassencs¹ han treballat temes relacionats amb els moviments socials i populars (obrerisme, republicanisme, socialisme, condicions laborals, vida quotidiana, etc.), encara resta pendent una recerca profunda sobre els moviments socials en una època tan farcida de conflictes entre obrers/obreres i la patronal com fou el període comprès entre el final del segle XIX i la Setmana Tràgica a Terrassa. A hores d'ara només disposem d'una monografia que estudia parcialment aquesta època; em refereixo concretament al treball d'investigació de Juli Colom sobre el republicanisme local entre la I República i la Setmana Tràgica.² No hi ha cap més estudi sobre la resta de moviments socials i obrers que van protagonitzar el període que ens ocupa, ni tampoc cap biografia completa d'algun d'aquells líders sindicals o obrers que van mobilitzar les masses.³

El present treball va néixer amb la voluntat d'obrir un nou camí en la historiografia local, tot presentant una primera visió de conjunt del moviment obrer i de les condicions socials del moment. Es tracta d'un treball encara inacabat, tant pel que fa a les fonts d'arxiu i d'hemeroteca utilitzades com, evidentment, a les hipòtesis i conclusions que pot aportar en aquests moments.

L'actual hipòtesi sobre l'obrerisme a Terrassa

Les primeres organitzacions de treballadors de mitjan segle XIX estaven formades per sectors sovint d'arrel cristiana que podríem identificar amb models corporatius i gremials. Això vol dir que els primers sindicats eren d'ofici i no pas de ram industrial ni, en general, de classe. La seva tasca era reivindicativa i pragmàtica alhora i, fins i tot, de vegades prenién una actitud més defensiva que ofensiva.

La reivindicació principal d'aquest primer obrerisme va ser que l'Estat promulgés lleis que autoritzessin el dret d'associació, cosa que havia d'afavorir la defensa dels interessos dels obrers. Les demandes que acompanyaven aquest principi bàsic s'encaminaven a defensar un treball digne, a reclamar la reducció de la jornada laboral i la creació de jurats mixtos.

No va ser fins a l'arribada del Sexenni Democràtic que es va iniciar un incipient associacionisme obrer. Al Congrés Obrer de Barcelona del 1870, del qual va sorgir la Federació Regional Espanyola (FRE) de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT), encara no hi va haver presència de cap representant terrassenc. En aquests anys,

* Extracte del treball «L'obrerisme a Terrassa -1902/1939-: una recerca per a una futura interpretació», subvencionat l'any 2002 per la Comissió Lluís Companys del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya.

i en els immediatament posteriors, havien aparegut a Terrassa sindicats com el d'Hiladores de Lana (1869), la Sociedad de Obreros Tejedores de Lana (1872) o el primer intent d'un sindicat unitari a la ciutat, la Federación Obrera Tarrasense (1872).

La Federació Obrera Terrasenca va ser la primera gran organització de la classe treballadora terrasenca. El seu reglament, aprovat el mateix 1872, ja mostrava el caire democràtic i la capacitat d'organització del moviment obrer local. La Federació estava formada per un Consell Local –organitzat en diferents comissions– amb tres representants de cada secció associada (el 1873, només les de filadors, teixidors i les tres classes de vapor) i la seva funció era la de ser «meros procuradores de sus secciones respectivas»; és a dir, no tenien cap poder superior al de l'assemblea de la seva secció i les discussions i votacions s'havien d'emmotllar als principis de la solidaritat obrera.

Aquest Consell Local estava format per les comissions següents:

1. Comissió d'Organització Social, dedicada a la cooperació i a la resistència solidària i a l'estudi de les relacions de treball dels diferents oficis, per tal de facilitar la pràctica dels principis de l'organització. Era responsable de vendre els productes de primera necessitat a preu de cost per als afiliats i també tenia com a missió preparar les assemblees generals;

2. Comissió de Propaganda, encarregada de difondre les idees de l'organització i de fomentar la creació d'altres seccions obreres. Els membres d'aquesta comissió serien alhora els membres del consell de redacció del futur periòdic obrer;

3. Comissió d'Administració, que havia de tenir cura de la gestió econòmica i administrativa; alhora, era responsable de transmetre les informacions del Consell Local i de l'elaboració d'estadístiques sobre la situació del moviment obrer.

Malgrat la curta vida de la Federació, va ser suprimida per decret, després del cop d'estat del general Pavía del 3 de gener del 1874. Les seves activitats no només van ser sindicals, sinó que abastaren altres camps socials. Va participar en la creació de cooperatives de consum, com la fundada per Joan Recasens el 20 d'abril del 1872; aquesta cooperativa tenia com a objectius l'abaratiment dels productes de primera necessitat i el finançament de les escoles obreres.

Després del cop d'estat de Pavía, que posava fi a la Primera República, els grups anarquistes insurreccionalistes van optar per la clandestinitat. Tot i l'arribada de la Restauració i la il·legalització de la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE) de l'AIT, el 1877, a Terrassa la Federació Obrera actuava com una de les seves tretze federacions locals. Aquell any es declarava la primera vaga general dels teixidors mecànics, que assoliren un augment dels jornals fins a les 25 pessetes setmanals. Però aquesta fita va anar seguida d'una resposta sindical que no podríem considerar de cap altra manera que com una gran derrota: la Sociedad Cooperativa de Tejedores de Lana a Mano y Mecánicos (1877) va ser capaç de negociar i acceptar,

de l'Institut Industrial de Terrassa, des d'augments de jornada que arribaven a les 12 hores, el 1878, fins a baixades dels sous l'any 1880.

En aquest marc de clandestinitat, cristal·litzà a la ciutat el trencament definitiu entre, d'una banda, un incipient anarcosindicalisme local i, de l'altra, aquest sindicalisme oportunista, possibilista i molt corporatiu, més preocupat pels interessos de la indústria llanera en general que pels aspectes propis dels treballadors com a classe. Sense ser un sindicalisme groc, sí que era un sindicalisme que ajudava a alimentar tesis sobre la docilitat del primer obrerisme terrassenc, fruit d'un paternalisme patronal que es produïa pel temor clàssic a les aturades de temporades tan típiques en la indústria tèxtil però, principalment, per l'hegemonia i la capacitat de control del mercat de treball d'aquests industrials, adscrits al liberalisme monàrquic i conservador que va ser precedent del *salisme*, el moviment de partidaris d'Alfons Sala.

Durant la segona meitat dels anys vuitanta del segle XIX, ens trobem amb un moviment associatiu obrer de tendències anarcosindicalistes, encara minoritari, però capaç de constituir al voltant de la Federació Obrera una secció local de la recentment creada FTRE.

Començava a registrar-se una certa conflictivitat, reflectida en l'increment de les protestes i els actes de violència, com ara la vaga de teixidors mecànics impulsada pels anarquistes, el març del 1888, o l'atemptat contra l'industrial Antoni Sala. Aquest mateix any es creava una societat conjunta d'obriers i patrons, Fabricantes y Tejedores Mecánicos, que tenia un jurat mixt i un fons de previsió per invalidesa. Mentre la FTRE es dissolia, fruit de les disputes entre partidaris de l'acció violenta i anarquistes partidaris del Pacte d'Unió i Solidaritat, a Terrassa aquest sindicalisme es congregava al voltant de l'Ateneu Obrer del carrer de Topete, on la Federació Obrera era present amb nou societats d'oficis diferents, que actuaven per separat però que donaven una bona mostra de voluntat associativa i assistencial, per exemple amb la creació d'un forn de pa cooperatiu.

L'any 1890 es commemorava, per primera vegada a Terrassa, la jornada del Primer de Maig i, en el marc de la celebració, es desenvolupà una manifestació en què unes tres mil persones van reclamar la jornada laboral de vuit hores. La commemoració del Primer de Maig significava que s'havia començat a lluitar per la jornada laboral de les vuit hores. O bé se somniava amb una distribució harmònica de les vint-i-quatre hores del dia –vuit de treball, vuit de repòs i vuit d'oci– o bé es veia aquesta lluita per les vuit hores com un desencadenant de la revolució social, per mitjà de la vaga general indefinida que havia de col·lapsar la societat burgesa. A partir d'aquell moment, l'estratègia de la vaga general com a fenomen que havia de conduir a la revolució substituïa el reformisme social, en el si de l'obrerisme.

Una renovada Federació Obrera va aparèixer l'any 1901, formada per set seccions: les de teixidors mecànics en llana, aprestadors i premsadores, paletes i peons, manyans

mecànics, barbers i perruquers, pintors i blanquejadors i filadors i preparadors d'estam. Els seus plantejaments no van canviar gaire respecte de l'etapa anterior, però ara el caire assembleari semblava més limitat i la seva orientació envers els aspectes culturals i el que en podríem anomenar la batalla ideològica eren molt més presents (espais per a mítings, biblioteca, escola nocturna, premsa...).

El que hem vist fins ara ens porta a pensar que el sindicalisme terrassenc s'estava movent entre dos eixos:

a) el marc de prosperitat industrial que la llei proteccionista del govern Sagasta afavorí, a partir del desembre del 1890, i una inicial estabilitat social, manifestada amb l'aparició de noves societats de ram i amb la legalització d'altres ja existents, com l'autorització de la Federació Obrera el desembre del 1901;

b) l'existència d'unes juntes de Reformes Socials, dependents del Ministeri de Treball, Comerç i Indústria, que tot i el seu suposat caràcter arbitral accentuaven el paternalisme patronal, la submissió del sindicalisme possibilista catòlic majoritari i el rebuig i la radicalització del sector anarcosindicalista.

La conflictivitat obrera a Terrassa: l'esclat del 1902

A tot Catalunya, els darrers anys del segle XIX i els primers del XX, els treballadors industrials van patir un enduriment de les condicions de vida. Davant la crisi de sobreproducció del sector tèxtil, agreujada per la pèrdua de les colònies, els fabricants van reaccionar amb una dràstica política de disminució de costos. Es procedí a una reconversió tecnològica que va anar associada a la reducció de plantilles, la contractació preferent de dones i nens –en detriment de la mà d'obra masculina, més cara i qualificada– i a la prolongació de la jornada laboral. Això provocà, en definitiva, una pèrdua de poder adquisitiu dels treballadors i un augment alarmant de les xifres de desocupació.

Les tensions generades per aquesta situació es van canalitzar, entre el 1899 i el 1901, en l'esclat d'una onada de vagues que van tenir com a escenari les conques del Ter i del Freser, on es concentrava la major part de les indústries tèxtils catalanes. Però va ser a Barcelona on aquesta conflictivitat social es va materialitzar d'una manera més espectacular, amb una vaga general que paralitzà la ciutat entre el 17 i el 25 de febrer del 1902.

El conflicte s'inicià a mitjan desembre del 1901, amb una vaga d'obriers del ram del metall. Els petits tallers de Barcelona paralitzaren les seves activitats per tal de demanar una reducció de jornada, de deu a nou hores, amb la finalitat d'absorbir l'atur que patia aquest sector. La vaga es va prolongar durant dos mesos i, al febrer, els metal·lúrgics van aconseguir la solidaritat de la resta de societats obreres; en aquell moment la vaga esdevingué general. Durant una setmana, el col·lapse a Barcelona va ser total. Hi participaren entre 80.000 i 100.000 treballadors, xifra important si

es té en compte que la ciutat comtal sobrepassava per molt poc el mig milió d'habitants en aquells moments. D'altres poblacions d'arreu de Catalunya, com Sabadell, Reus, Terrassa i Vilanova, se sumaren al conflicte, per solidaritat amb els vaguistes de Barcelona, però també per reclamar millores en les seves condicions laborals.

D'aquesta manera, l'any 1902 es posava de manifest que els treballadors terrassencs s'adherien, amb més de 3.000 participants, a la vaga general convocada a Barcelona pels anarcosindicalistes. Les vuit seccions de la Federació Obrera Terrassenca es van reunir al gener per a coordinar esforços i aconseguir millores socials.

Durant aquesta vaga, la ciutat quedà pràcticament paralitzada. Se celebraren diversos mítings multitudinaris sense incidents fins que, el 19 de febrer, la intervenció de la Guàrdia Civil i l'arribada de forces militars acabaren amb la vaga.⁴ Els industrials, preocupats per la gravetat dels esdeveniments –Terrassa era una de les ciutats catalanes on la vaga havia tingut una incidència més gran– van repartir diners i aliments entre les tropes de reforç. Però aquesta reacció institucional provocà la mort de dos manifestants, un obrer i un dependent de comerç.

El posicionament dels industrials pot seguir-se intensivament gràcies a les actes de les reunions mantingudes a l'Institut Industrial. A la sessió del mateix 19 de febrer, els fabricants discutien sobre la conveniència de dialogar amb els obrers; el dia següent, reunits amb la junta de la Federació Obrera, els obrers els van informar de la indignació que hi havia entre la classe treballadora després de la repressió que havien patit.⁵ Es decidia, aleshores, crear una comissió d'industrials de diferents sectors productius per cercar amb els representants dels obrers una solució a la vaga.

La repressió que va seguir als fets de febrer del 1902 va ser tan dura que va deixar el moviment obrer terrassenc pràcticament desarticulat durant uns anys. Es van tancar els locals sindicals, molts obrers van ser empresonats i, encara mig any després, hi havia més de cent treballadors sense feina que havien de ser ajudats econòmicament pels seus companys (en una carta de l'alcalde al governador civil es parlava d'aquesta situació que afectava, sobretot, operaris de les diferents especialitats del tèxtil).⁶

Acabada la vaga, les *forces vives* de la ciutat procediren a la remodelació del Sometent –el cos civil armat que havia actuat tard i malament– i que, en el futur, s'havia de consolidar com la força decisiva per a mantenir l'ordre en els conflictes socials o laborals que poguessin sorgir. Remodelació que passà per l'adquisició d'una important quantitat d'armament.⁷ També algunes fàbriques de la ciutat, com Sala Hermanos, van comprar armament. Pocs anys després, durant la vaga general del 1910, el Govern Civil autoritzaria l'enviament de més armes a la ciutat per a reprimir la classe obrera.

A partir de la reacció de la patronal davant la vaga del 1902, també a Terrassa es trencà, definitivament, la confraternitat paternalista que aparentment regia les relacions entre patrons i treballadors; i quan l'obrerisme va tornar a créixer ho faria amb un clar component radical i revolucionari.

Per als medis llibertaris, els esdeveniments del 1902 havien representat l'oportunitat de portar a la pràctica l'estratègia de la vaga general, concepte recuperat del decenni dels noranta, com el primer pas que hauria de portar al col·lapse del sistema i a la seva transformació revolucionària. Durant els mesos que precediren l'esclat de la vaga general, els anarquistes van desplegar una intensa activitat propagandística... Malgrat tot, van ser les societats d'ofici les que van portar el pes de l'acció i de l'organització del conflicte. La incapacitat per a canalitzar un malestar generalitzat entre la classe obrera vers un objectiu revolucionari va dur un ampli sector de l'anarquisme a un replantejament d'estratègies i a l'adopció d'una línia sindicalista que va acabar quallant amb l'aparició del setmanari *Solidaridad Obrera*, el 1907.

Malgrat la duresa amb què s'havia actuat, els incidents conflictius van continuar; en el cas del que va afectar la fàbrica Albí i Palet, només tenim documentada la reacció patronal. El març següent, per donar una solució a la vaga, els membres de l'Institut Industrial acordaven que:

a) cada fabricant posés a disposició dels senyors Albí i Palet els telers següents: si en tenien menys de 25, dos telers; si en tenien de 25 a 50 en posarien quatre, i si en tenien més de 50, sis. A canvi d'aquest ajut, els senyors Albí i Palet pagarien 5 pessetes per cada teler que utilitzessin. Però els fabricants que deixessin algun teler cobrarien 10 pessetes; serien la resta de fabricants els qui pagarien la diferència;

b) cap fabricant no podria contractar els teixidors de l'empresa Albí i Palet mentre aquesta fàbrica no tornés a treballar amb tota normalitat;

c) si algun d'aquests teixidors també treballés com a drapaire, hauria de ser acomiadat així que el propietari del teler se n'adonés.⁸

Un altre incident coetani a aquests va ser el que van protagonitzar els teixidors mecànics. Des del final d'abril fins a l'agost del 1902 es van mantenir en vaga, demanant la reducció d'una hora en la seva jornada laboral, però van haver de donar per acabada la vaga havent perdut la confrontació.

D'altra banda, el 1900 s'havien creat les juntes de Reformes Socials, en resposta a la necessitat de vincular la primera legislació sobre el treball de dones i infants amb uns organismes que n'inspeccionessin l'aplicació. Creades amb un caràcter provisional, tot esperant la publicació de la Llei de jurats mixts, les seves competències es van anar transformant, tot englobant paulatinament aspectes com la vigilància de les normes de seguretat i higiene a les fàbriques, l'estudi estadístic de la força de treball o l'exercici de mediació i assessorament davant els conflictes entre patrons i obrers.⁹

Encara que, en un primer moment, la Junta Local de Reformes Socials de Terrassa no presentava una estructuració consistent, sí que era evident una activitat executiva entorn dels conflictes i vagues o l'aplicació de la Llei de treball de dones i infants.¹⁰ L'octubre del 1902, els membres de la Junta Local prenen les mesures següents:

«Que por los agentes de la Autoridad se visiten los establecimientos industriales a fin de que denuncien toda transgresión de la Ley de 13 de marzo de 1900 y su Reglamento de 13 de noviembre del propio año, fijando las condiciones a las cuales ha de someterse el trabajo de las mujeres y de los niños.

»Que asimismo puedan realizar dicha inspección todos y cada uno de los individuos de esta Junta.

»Que se signifique a todos los industriales que la Junta vería con satisfacción que insiguiendo lo informado por la misma, de acuerdo con la petición hecha por el Instituto Industrial y la Cámara de Comercio de esta ciudad, no admitan al trabajo a niños y niñas menores de doce años, desde 1 de enero de 1903.

»Que la Autoridad use de todos los medios a su alcance para que no haya niño alguno de ambos sexos que deje de asistir a las Escuelas, a fin de obtener la debida instrucción.

»Que se hagan públicos estos acuerdos, para conocimiento de los interesados, y exacto cumplimiento de los mismos.»¹¹

El moviment obrer terrassenc fins a la Setmana Tràgica

El 7 de juny del 1903, la Societat d'Oficials Fusters de Terrassa presentava al Gremi de Patrons Fusters unes noves bases per a regular el treball, entre les quals destacava la reducció a vuit hores de la jornada laboral. La vaga va durar nou setmanes. Aquell estiu els obrers terrassencs reivindicaven, una vegada més, la jornada laboral de vuit hores.

Poc després, el 22 d'agost del 1903, una Comissió d'obreres visitava les autoritats per demanar que fessin complir la llei vigent sobre el treball de dones i nens, ja que

Obrers al pati de la Casa del Poble, 19-11-1903. Autor: Josep Rigol / Arxiu Tobella.

mentre que elles eren a l'atur per falta de feina, hi havia fàbriques que infringien les disposicions i contractaven nens.

Enmig de tota aquesta conflictivitat, el republicanisme experimentava una notable puixança durant els primers anys del segle. Les tradicionals i estèrils divisions dels republicans terrassencs van semblar superades amb la constitució, a nivell estatal, de la Unió Republicana. A escala local, aquest retrobament de les diferents tendències republicanes va tenir la seva primera manifestació en la presentació d'un candidat de gran prestigi –Josep Roca i Roca– a les eleccions de diputats a Corts d'abril del 1903.¹²

L'empenta dels republicans terrassencs es tornà a manifestar el setembre d'aquell any amb la creació de la primera Casa del Poble de tot Catalunya. Seria la seu de la Fraternitat Republicana –entitat, presidida per Domènec Palet i Barba, que aplegava els diferents grups republicans terrassencs–. Tenia 700 socis en el moment de la seva fundació i no es limitaria a complir la seva funció política; les nombroses activitats culturals, recreatives o instructives que aniria desenvolupant a partir d'aleshores l'afermarien com un important i actiu centre social freqüentat per treballadors i famílies humils.

De naturalesa ben conservadora, el 1903 apareixia també a la ciutat la primera cooperativa catòlica i obrera. Es tractava de la Cooperativa Sant Josep, vinculada a la Joventut Catòlica i que estava dirigida per socis protectors i obrers. Entre els seus objectius hi havia el de repartir els beneficis que es poguessin obtenir per socórrer i instruir els obrers terrassencs.

Només dos anys després se celebrava el tercer Congrés de l'Art Fabril d'Espanya, que prengué, entre d'altres, l'acord de donar suport a la jornada del Primer de Maig que s'estava preparant a França, una jornada en la qual el motor reivindicatiu seria la reclamació de la jornada laboral de vuit hores. L'adhesió espanyola s'afegia a les que ja s'havien fet a països com Alemanya, Itàlia, Suïssa, Països Baixos i Bèlgica.¹³ El Congrés serví per a crear un pacte de solidaritat al qual van arribar els representants de les diferents societats adherides: Sociedad del Arte Fabril de Barcelona; Sociedad de Prensadores, Aprestadores y Tintoreros de Sabadell; Industria Algodonera de Sabadell; Tres Clases de Vapor de Molins de Rei; Federación de Sabadell; Sociedad de Tejedores Mecánicos de Sabadell; Sociedad Fabril Géneros de Punto de Mataró; Sociedad del Arte Fabril de Barcelona y sus Contornos; Sociedad de Tejedores y Mecánicos de Terrassa; Sociedad de Anudadores de Torelló; Societades Obreres de Hervás (Càceres); Hiladores y Preparadores de Estambre, i les adhesions de Vilanova i la Geltrú, Calella i Alcoi.

El pacte esmentat constava de deu punts:

«Que los delegados tengan un solo voto, por una o más sociedades que representen.

»En todo Congreso pueden ostentar la representación que les conceden las sociedades todos los obreros manuales del Arte Fabril y los intelectuales, siempre

y cuando la entidad que represente responda a su conducta, excluyendo a todo individuo que sea retribuido del cargo que desempeña en alguna sociedad obrera. Viniendo obligada toda entidad tres semanas antes de la celebración del Congreso comunicar al Comité Central el nombre y apellido del delegado que crea a bien designar.

»Se acepta que todos los medios son buenos para obtener la reducción de horas de trabajo, pero dada la trascendencia del movimiento internacional que tienen preparado los trabajadores de Francia para trabajar 8 horas desde el 1º de Mayo de 1906, los delegados acuerdan que el Consejo de esta Federación se ponga en relación directa con los compañeros de Francia, y dos meses antes del 1º de Mayo tengamos una conferencia para resolver.

»Se discutió cuál es el medio más práctico para evitar que las mujeres ocupen los puestos de los hombres, acordando que primeramente se vaya para reducir el exceso de horas de trabajo –fuente de todos los males– y que después se haga lo que se crea más conveniente.

»Respecto a la enseñanza, se acuerda que los hijos de los trabajadores se instruyan en escuelas mixtas racionales, sin ningún dogma ni rutinarismo, y que en las localidades donde no existen, las sociedades obreras apelen a todos los medios y recursos para constituir las, a fin de dar una instrucción sana, sin preocupaciones de ningún género.

»Que se nombren dentro de las fábricas comisiones de auxilio a la Junta de la sociedad.

»Se acordó que la Oficina de la Federación del Arte Fabril resida en Tarrasa hasta que se celebre el próximo Congreso.

»Se acordó que el Comité Central del Arte Fabril se ponga en relación con las demás Federaciones afines a la marcha de ésta, con el fin de recabar su apoyo moral para siempre que se nos presente alguna lucha.

»Se acuerda imprimir y publicar doce mil manifiestos para repartirlos por las Sociedades del Arte Fabril.

»Que todas las Sociedades Fabriles emprendan una gran campaña para que se agrupen todos los obreros en sus respectivas secciones y que se nombren comisiones, en cada una de ellas, de los individuos que sean más aptos tanto para convencer a los obreros como para arrostrar toda clase de penalidades en su campaña de propaganda cuando recorran las localidades que les sea posible, poniéndose de acuerdo con las localidades que visiten para hacer más fácil su labor.»

L'octubre d'aquell any es feia a Terrassa un míting en protesta per l'onada de detencions que s'havien produït arran de les explosions de bombes a Barcelona. També esclatava una vaga d'oficials paletes a l'empresa de l'anomenat «Rubirenc», ja que refusaven d'admetre entre ells un treballador acusat d'esquirol. Aquest conflicte s'acabà amb la marxa de l'esquirol de Terrassa i amb una indemnització als obrers.

L'any 1906 les societats terrassenques Sociedad de Tejedores Mecánicos, Unión de Cerrajeros Mecánicos y sus Contornos, Sociedad de Carpinteros, Oficina de la Federación del Arte Fabril de España, Sociedad de Pintores Decoradores, Sociedad de Ladrilleros, Sociedad de Peluqueros Barberos i la Comissió de Propaganda i Organització advocaven per demanar, una vegada més i durant la jornada reivindicativa del Primer de Maig, la jornada laboral de vuit hores com el primer pas per a arribar a l'emancipació.¹⁴ Aquestes societats havien publicat, conjuntament, el ban «Trabajadores, leed y medítad», per a aconseguir aquest objectiu. Es plantejava, també, que un cop aconseguida la jornada laboral de vuit hores, que hauria de permetre que més obrers tinguessin feina, es podrien exigir més millores socials.¹⁵

Però, malgrat les reivindicacions de les societats obreres, les condicions de vida continuaven sent precàries per a una part de la població. Del començament del 1906 es conserven dades sobre les racions d'aliments que es repartiren entre els considerats pobres de la ciutat; els inscrits al padró de pobres oscil·laven entre els 179 de la primera setmana estudiada i els 168 de la darrera. A la taula següent podem veure que el nombre de racions eren distribuïdes de manera desigual: abundava més el repartiment del pa i la llet, després els llegums o verdures i l'arròs i quedava més limitat el repartiment de tall.

Taula 1. Setmana del 5 de gener del 1906 a la del 24 de febrer del 1906

<i>Districtes</i>	<i>Pa</i>	<i>Carn</i>	<i>Llet</i>	<i>Gallina</i>	<i>Porc</i>	<i>Arròs</i>	<i>Mongetes</i>
Districte 1r.	710	264	494	276	302	370	370
Districte 2n.	325	164	595	220	44	289	295
Districte 3r.	508	171	346	151	8	267	2.67
Districte 4t.	643	253	425	237	106	407	459
TOTAL	2.186	852	1.860	884	456	1.383	1.391
Bons no recollits	19	3	1	3	2	15	15
Total bons lliurats	2.167	849	1.859	881	458	1.318	1.376

Font: Correspondència municipal, 1906 (llogall 107). Elaboració pròpia.

Tornant a la prohibició del treball infantil a certes edats, fins a aquell mateix any l'alcalde Vallhonrat no promulgava l'obligatorietat d'assistir a escola, per a tots els joves de la ciutat, i la prohibició de ser al carrer en hores lectives. Malgrat l'endarreriment en l'aplicació d'una normativa que ja era legal, aquesta mesura va ser presa com a model per a d'altres ajuntaments. El de Manresa, per exemple, es va interessar per saber com havia estat presa la decisió i redactada aquesta obligatorietat.¹⁷

El 1906 també va ser un any de canvis significatius en l'escena política catalana. La intensa polèmica que es desfermà arreu de Catalunya arran de l'assalt per part

de militars de les redaccions de *La Veu de Catalunya* i del *Cu-Cut!* i de l'aprovació de la Llei de jurisdiccions, va originar la formació de Solidaritat Catalana, una coalició que agrupava catalanistes i republicans en defensa dels interessos catalans davant el Govern. A Terrassa es reproduïa aquesta coalició, quedant-ne només fora, com a la resta del país, els republicans radicals de Lerroux.

Els lerrouxistes, el 1907, crearen el Centro Republicano Radical Instructivo. Per la seva banda, la Fraternitat Republicana, que mantenia com a seu la Casa del Poble, es vinculà cada cop més amb l'ideari nacionalista, sota el lideratge de Domènec Palet i Barba.

El maig del 1907 les reivindicacions afectaven un altre col·lectiu laboral. L'intent d'aconseguir millores en les condicions de treball dels barbers i perruquers fracassà. Els patrons no van voler signar les noves bases i els membres de la societat es dividiren entre aquells que es van mantenir fermament en les condicions presentades i els que es van desdir dels acords presos.

Durant el 1908, republicans i catalanistes s'enfrontarien per l'aplicació del sufragi universal o el corporatiu, en el projecte de llei d'Administració local. El debat, que va acabar provocant la pràctica dissolució de la coalició a tot l'Estat, es reflectia a Terrassa en les posicions de l'Agrupació Regionalista, d'una banda, i les de la Fraternitat Republicana, de l'altra. També en aquells moments es produïa l'adhesió de la Federació Obrera Terrasenca a la fundació, a Barcelona, de Solidaritat Obrera,¹⁸ evidenciant l'augment del pes del sector anarcosindicalista a la ciutat.

La conflictivitat laboral també fou destacada durant aquells mesos: a l'abril, i després de vuit dies de vaga, es resolía el conflicte que havia afectat els oficials perruquers i barbers i només tres mesos després la vaga de paletes acabava quan les gestions de l'alcalde van aconseguir que els patrons accedissin a una part de les reivindicacions i els obrers obtingueren un augment salarial de dos rals per dia.

L'estiu següent esclatava la Setmana Tràgica, que no només afectà Terrassa, sinó que, com la vaga del 1902, s'inicià a Barcelona. La causa immediata i comuna a tots els llocs on hi hagué conflicte fou la protesta contra l'enviament repetit de soldats reservistes al nord d'Àfrica, arran dels fets de Melilla. Un Reial Decret del juliol del 1909 autoritzava a cridar de nou a files les lleves posteriors a l'any 1903. Aquest fet afectà, majoritàriament, obrers casats i amb fills que no havien pogut pagar la quota establerta per a redimir-se del servei militar. Quota que, en canvi, alliberava d'aquesta obligació els homes de les famílies benestants. A més, el conflicte bèl·lic era vist a Catalunya com un fet aliè, relacionat amb Madrid i els seus polítics, de manera que la mobilització provocà una gran indignació popular.

A Barcelona, l'ambient s'havia anat escalfant amb campanyes molt radicalitzades, com l'anticolonialista de Rovira i Virgili a *El Poble Català* o les dels propagandístics del lerrouxisme, que no dubtaven a explotar les tensions socials i l'anticlericalisme tradicional dels sectors populars.

Quan s'iniciaren les primeres protestes a Barcelona, el governador civil, Àngel Ossorio y Gallardo, es va trobar molt desatès per a controlar de bon principi els esdeveniments, raó per la qual de seguida s'escaparen de tot control. El 24 de juliol es va constituir un comitè de vaga, integrat per l'anarquista Francisco Miranda, el socialista Fabra Ribas i el radical Miquel Villalobos. Però la vaga revolucionària només la van poder controlar vint-i-quatre hores. Al vespre del mateix 26 de juliol, l'explosió social va començar per la barriada obrera del Poble Nou. Des del dimarts 27, les barricades i els enfrontaments armats es van estendre pertot arreu. S'alçaren més de 250 barricades per tota la capital. El dijous 29 arribaren les primeres tropes per mar, des de València, i començaren a restablir l'ordre a poc a poc, cosa que permeté a molta gent de poder comprar els primers queviures de la setmana.

Tot i que va ser a Barcelona on els fets van ser més importants, d'altres ciutats, totes industrials, van tenir la seva Setmana Tràgica. A Sabadell, Granollers, Manresa, Badalona, Mataró, Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Palafrugell, Caçà de la Selva, entre d'altres, s'hi produïren esclats violents. Fins i tot en alguns casos, com a Sabadell, Granollers i Manresa, la revolta triomfà amb més rapidesa i facilitat que a Barcelona.

Mentrestant, a Terrassa l'anarcosindicalisme adquiria un relatiu protagonisme, en encapçalar el seguiment massiu de la vaga general el 26 de juliol del 1909, que donà pas a una Setmana Tràgica de poca incidència a la ciutat. Les manifestacions multitudinàries i alguns incidents aïllats van caracteritzar els primers moments d'una situació que semblava que podia arribar a escapar-se del control de les autoritats locals. Aquestes reaccionaren ràpidament i amb contundència; l'actuació enèrgica del Sometent, sortint al carrer per protegir edificis i propietats i avortar qualsevol possible disturbis, l'arribada

El General Linares passa revista al Sometent, 23-03-1908. *Autor: Baltasar Ragon / Arxiu Tobella.*

a la ciutat de tropes militars de reforç i l'actitud conciliadora de l'alcalde, Josep Rigol, que, en alguna ocasió, va fer el paper de mitjancer amb els manifestants obrers, són els factors que expliquen que, a Terrassa, la situació no es desbordés.

La vaga va durar una setmana sencera i, si bé no s'assaltà cap edifici religiós o oficial, van tenir lloc alguns incidents violents. La repressió posterior fou molt dura i va afectar greument l'organització obrera local. La suspensió dels periòdics obrers i republicans, les nombroses detencions de dirigents sindicals i persones que suposadament havien intervingut en els fets, el tancament de l'Escola Lliure i la permanència de les tropes d'infanteria i cavalleria arribades de reforç fins al mes de novembre van ser algunes de les principals mesures amb què es volia tornar a imposar l'ordre a la ciutat i, al mateix temps, dificultar la possibilitat d'acció d'una «oposició» obrera que, si bé patia d'escassa efectivitat organitzativa, havia demostrat gaudir d'una àmplia capacitat de convocatòria entre els treballadors locals.

La Setmana Tràgica suposà un refermament del control del districte per part del bloc salista –partidaris d'Alfons Sala–, que es presentava com la força capaç d'allunyar la industrial Terrassa de l'amenaça d'una hipotètica revolució. L'actuació disciplinada del Sometent i l'arribada de reforços militars havien esdevingut els principals arguments de la burgesia local, alhora que oferien l'excusa per a l'inici d'una activa i emotiva campanya obrerista en pro de l'alliberament dels companys empresonats. La situació de permanent tensió aniria conduint a una ràpida espiral de radicalització i creixement de les bases i els quadres sindicals que, ben aviat, donarien mostres d'una força renovada.

Un cop més, la repressió posterior fou dura i afectà l'organització obrera local. L'objectiu era tornar a imposar l'ordre i tancar la possibilitat d'acció d'una oposició que demostrava una gran capacitat de convocatòria. El 26 d'agost, el nombre d'empresonats pujava a 22. La situació era tensa i conduïa a una espiral de radicalització mentre creixien les bases i els quadres, que no trigarien gaire a donar mostres d'una força renovada.

Apèndix documental 1. El Espejo, 14-2-1903, núm. 191

«Nuestra conducta. La alcaldada.»

Si no fuera porque todo lo que somos se lo debemos al recuerdo, motivos tenemos para renegar de la memoria y plausible resultara todo lo que se hiciese para conseguir el olvido. ¡Olvidar!... ¿qué mayor ventura para el hombre?

La vida se desliza pesadamente entre breñales y abrojos. Aquí es un amigo el que traiciona vuestro afecto, allí es un hijo el que os expone a la vergüenza pública, allá es vuestra madre la que os hiera en el corazón, acullá sois vosotros mismos los que con vuestras torpezas os colocáis en la picota. Y a todo esto, la lucha, la feroz lucha por la vida, y el sempiterno interrogante del mañana.

¡Cruel, enervante, escepticismo el del párrafo que precede; pero verdad, amarga verdad que llena de confusiones a la mente y de angustias al corazón! Si no existiera el recuerdo, si se borrarán los hechos de nuestra memoria como los caracteres trazados en el agua, viviríamos la vida del minuto, del segundo, y siendo felices en él, lo fuéramos en la eternidad; pero ¡con el recuerdo!... ¿quién es el afortunado mortal que liba la copa de la dicha, sin que antes de tocarla con los labios no le asalte una remembranza que le descoyunte?

En este mismo instante está pasando por mí el fenómeno de que me ocupo. Quise escribir una pastorela y me resulta una elegía; pensaba enardecer los ánimos con la esperanza de un nuevo día y les estoy amilanando con las opacidades de una noche eterna... Es que han acudido a mi mente, a mi mente enardecida, a mi mente soñadora, un puñado de recuerdos; es que estoy viviendo en el pasado, en un pasado fatídico; es... voy a contároslo más minuciosamente.

Corría el 18 de febrero de 1902. En la plaza pública se reunieron numerosos obreros y presidiendo el acto estaba el mismo Alcalde.

Allí se habló de todo lo que suele hablarse y en el tono con que suele hablarse en reuniones de ese género: de los abusos de la burguesía, de las privaciones del proletariado, de la necesaria solidaridad obrera, de la revolución económico-social, de la anarquía... El miedo no puso freno a ningún discurso ni la prudencia contuvo el vuelo de la fantasía. Parecían llegados los momentos del Apocalipsis.

Discurrió el día como se había iniciado: con trombosis, con revuelta, con marea social. Aunque se habló fuerte y se holgó con toda la línea, no hubo, sin embargo, ningún suceso lamentable. Parecía como si soplaran vientos de fronda; pero vientos benignos, casi tan suaves como la propia brisa.

Por la noche se celebró otro meeting. El Alcalde dio permiso para ello siempre que no alterara el orden. Y el orden no se alteró. Por no alterarlo, hasta los del ídem vistieron de paisano.

Llegó el momento de salir de la asamblea, asamblea que no se diferenció en nada de la que tuvo lugar por la mañana y se advirtió en el oleaje obrero un movimiento de retroacción que infundió pavor. Fue que los primeros que salieron se toparon inopinadamente con guardias civiles de a caballo. Después se toparon también con fuerzas del ejército; pero todo pasó sin novedad.

Se disiparon las sombras de la noche y se extendieron las del aciago día 19. El Somatén, en prevención de lo que pudiera suceder, tenía varios retenes apostados; la guardia civil patrullaba; las autoridades celebraban frecuentes conferencias...

De pronto la ola obrera confluyó hacia determinado sitio; hacia él se encaminó una parte de la gente armada; se oyeron varias detonaciones a las que siguieron muchos ayes, muchas blasfemias y muchos juramentos; corrió la gente sin rumbo fijo presa del pánico y de rabia; la Cruz Roja tuvo que cumplir su triste cometido;

sonaron los clarines con tonos bélicos y tomaron los representantes de Marte el gobierno de la urbe...

Vino la noche con menos sombras que las que tuvo el día; se oyeron algunos tiros; las rojizas llamas redujeron a escombros algunas casillas; la Cruz Roja tuvo que repetir su piadoso oficio.

Con la luz del día se inició la bonanza; la justicia humana recabó su presa; el ángel de la muerte y el de la soledad se pasearon de la mano por algunos hogares; la zozobra y el hastío hincaron su diente en muchos pechos; luego... nada. A medida que se operaba la reacción en los pusilánimes, se operaba la reacción en todas sus formas. En una de ellas no se detuvo hasta adquirir el aspecto de un arsenal.

Y ha pasado un año, un año justo, y el cuadro que he descrito está tan fresco como el primer día; y ha pasado un año, un año justo, y la reacción nefasta no ha cesado en sus propósitos...

¡Recuerdo... recuerdo!. Si no fuera porque todo lo que somos a ti te lo debemos, te maldeciría con todas las energías de mi alma.

J. M. R.

Font: Biblioteca Central de Terrassa. Col·lecció local.

«19 de Febrero de 1902»

Trabajadores: Hoy hace seis años que la fuerza burguesa bañó con sangre de pacíficos trabajadores las calles de esta ciudad. Sus descendientes, sus sucesores, no olvidando por un momento aquella sangrienta jornada, en la que la estúpida burguesía acelerada por la usura no reparó un momento en rasgar con sangre los anales de la historia del proletario militante, levantan su voz ante el pueblo trabajador, para que su eco penetre en las entrañas de los autores de aquellos asesinatos, recordándoles los ayes doloridos que, debido a la falta de aptitudes de las torpes autoridades que comportaron el derramamiento de sangre, exclamaban honrados trabajadores al sentirse heridos por los máuseres por el solo pretexto de haberse cruzado de brazos, como hicieron unánimemente todos los trabajadores de esta localidad, por solidaridad, elevando una protesta contra los atropellos que las autoridades cometían contra los trabajadores de Barcelona, quienes sostenían con energía una formidable huelga general que se extendió por todas las localidades más importantes, llamando la atención al mundo entero por su gran extensión.

[...]

Una infinidad de años hace que los trabajadores del Arte Fabril permanecemos en las mismas condiciones, cuando la maquinaria de este ramo ha hecho un progreso exagerado.

La miseria se va extendiendo por todas partes del mundo a pasos gigantescos. Y los burgueses de las naciones más adelantadas se ven forzosamente obligados

a despedir sus trabajadores por estar sus almacenes abarrotados de productos, que debido a la revolución de la maquinaria con la exagerada jornada de horas de trabajo, la producción supera con sumo grado a la consumación.

Y todos los capitalistas, con el ciego afán de enriquecerse nos matan de trabajo y de miseria; no comprendiendo que con este modo de proceder no hacen más que precipitar a los trabajadores a preocuparnos, impulsados por la miseria, de la situación que atravesamos y agruparnos todos juntos para emprender esta fratricida [sic] lucha que por razón natural ha de llegar su día, para arrancar del capital las mejoras que el progreso nos concede.

[...].

Trabajadores: no os detengáis por un momento más en meditar de la manera que habéis de obtener vuestra emancipación. Porque todas las mejoras que en todas épocas los obreros hemos obtenido han sido arrancadas por la fuerza de nuestra unión, por lo que todos debéis pertenecer cada uno en su respectiva Sociedad, formando una compacta Solidaridad Obrera que se mueva al impulso de sus propias aspiraciones y marchando al unísono de las demás localidades, seremos lo suficiente fuertes para evitar que se nos ametralle por las calles otra vez y exigir a que se nos trate y respete como hombres dignos y no como bestias de carga.

Tarrasa, Febrero de 1908.

Las Sociedades Obreras.

Font: Arxiu Històric Comarcal de Terrassa. Correspondència municipal.

Apèndix documental 2. El Espejo, 13-9-1902, núm. 169

«Los patronos, bajo su responsabilidad, no podrán admitir al trabajo, en sus fábricas, a los niños de ambos sexos que no hayan cumplido los 12 años de edad, debiendo además presentar el certificado del maestro de instrucción primaria, de saber leer y escribir, y las cuatro reglas fundamentales de la aritmética, sumar, restar, multiplicar y dividir». Este precepto, siguen arguyendo los peticionarios, podría cumplirse por parte de todos, y tras llenar los fines de la Ley, variaría en muy poco el espíritu de la misma Ley, puesto que por el apartado 3º de su artículo 8º, consiente se admitan en las fábricas, sin limitación de jornada, a los mayores de 13 años que acrediten que saben leer y escribir. Tal es la exposición: Estudiándola con el cariño que se merece por el asunto de que trata, hemos visto que la Cámara y el Instituto, mirando por sus propios intereses, han mirado también por los intereses de la clase obrera. Separar a los niños de las fábricas hasta que hayan cumplido los doce años y hasta que hayan adquirido, por lo menos, los rudimentos de la instrucción, es preferible que admitirlos a los diez años para someterlos a una jornada de seis horas, sin cuidarse poco ni mucho de si son o dejan de ser analfabetos. En el primer caso

se atiende por igual a la cultura que al desarrollo físico; en el segundo sólo se atiende a lo último. Y aun suponiendo que no sucediera lo que en la exposición se dice; aun admitiendo que no se burlara la Ley del modo que se señala, y que hay que convenir como muy posible, siempre resultaría, por incuria, por presión de la necesidad o por lo que fuere, que la mayoría de los niños obreros no agotarían sus fuerzas en un trabajo superior a sus años, pero tampoco enriquecerían su intelecto con los conocimientos que más tarde habían de echar mucho de menos. Por lo tanto, es de aplaudir, y aplaudimos sin reservas, el espíritu de la exposición.

Lo que hace falta ahora es que los señores fabricantes e industriales se atengan a lo que han reconocido como lo más ventajoso. Que se lleve o no a la Ley lo por ellos propuesto, su deber es cumplir con arreglo a su conciencia, y su conciencia les dicta que no deben dar trabajo a los menores de 12 años, y aún a los mayores, cuando no acrediten saber leer y escribir. No proceder así sería patentizar lo que no creemos, lo que no sospechamos siquiera; sería decir con el lenguaje más elocuente, con el lenguaje de los hechos, que para cumplir con su deber, no les basta la conciencia: necesitan de la espuela del precepto. Y esto fuera vejatorio para ellos.

Font: Biblioteca Central de Terrassa. Col·lecció local.

El Espejo 17-1-1903, núm. 187

En cumplimiento de la Ley, y mejor todavía, del acuerdo tomado por la Junta local de Reformas Sociales, en la pasada semana fueron despedidos de las fábricas donde trabajaban un buen número de chicuelos menores de doce años.

La medida, como todo lo que tiende a mejorar las condiciones morales, físicas o económicas del obrero, merece nuestros plácemes; pero entendemos que no basta con excluir de los trabajos mecánicos a los impúberes, sino que es preciso apartarlos también del arroyo y del hogar paterno para llevarlos a la escuela, a fin de que, aprovechando el tiempo en lo que más útil ha de serles siempre, puedan, cuando vuelvan al trabajo, ir mejor como directores de máquina que como resortes animados de ella.

Para llenar esta segunda parte de la disposición legal, cuenta nuestra población con medios suficientes, y si se quiere, con medios superabundantes. Tenemos en Tarrasa escuelas oficiales y colegios privados donde se da la enseñanza primaria en toda su extensión y la elemental y superior de Industrias y Comercio y la elemental de Ciencias y Letras. No será por falta de Escuelas, por consiguiente, si los tarrasenses resultan analfabetos o poco instruídos; pero si no es por falta de Escuelas, puede ser que sea por falta de celo en los padres, por falta de amor al estudio en los hijos y por falta de paternal vigilancia en las autoridades, que son, después de todo, las que vienen obligadas a llenar las deficiencias que dejan la incultura y la apatía de sus administrados. En este punto concreto, por mucho que haga una autoridad a fin de llenar de niños las escuelas, nunca hará de más, ni nunca pecará de arbitraria o de

despòtica. En vista de lo dicho, esperamos que nuestro alcalde, imitando a los de Manresa, Sabadell, San Sebastián y otras ciudades, dictará las disposiciones oportunas para que no resulte que el acuerdo de no admitir en las fábricas a los menores de doce años, lejos de ser beneficioso a la clase obrera, como intrínsecamente lo es, sea perjudicial para ella en sus aspectos económico, fisiológico y moral, y perjudicial para la población, por el aspecto de incivil y de vagabunda que la incuria de unos y otros puede darle.

Font: Biblioteca Central de Terrassa. Col·lecció local.

Notes

1. Els principals estudis de què disposa la historiografia terrassenca són els següents: BALLESTAR, Marc. «L'associacionisme sindical a la Terrassa contemporània». Dins: *Història industrial de Terrassa*. Vol. III. Terrassa: *Diari de Terrassa/Lunweg Ed.*, 2002-2003, p. 129-143; GARRETA I CLUSELLA, Jordi. «El canvi de segle, 1902-1909». Dins: *Terrassa segle XX*. Terrassa: *Diario de Terrassa*, 1993-1994, p. 79-99; GARRETA I CLUSELLA, Jordi. «Els orígens de la conflictivitat social, 1910-1923». Dins: *Terrassa segle XX*. Terrassa: *Diario de Terrassa*, 1993-1994, p. 103-122; HERNÁNDEZ I HERNÁNDEZ, Bernat. «Actuacions de consens en el marc laboral. La Junta de Reformes Socials i la Delegació del Consell del Treball de Terrassa, 1906-1931»: *Terme 6*, Terrassa, 1991, p. 18-31; HERNÁNDEZ I HERNÁNDEZ, Bernat. «Moviment catòlic i associacionisme popular obrer a Terrassa, 1868-1923»: *Terme 9*, Terrassa, 1994, p. 39-46; MARCET I GISBERT, Xavier. «La República, 1931-1936». Dins: *Terrassa segle XX*. Terrassa: *Diario de Terrassa*, 1993-1994, p. 151-170; MARCET I GISBERT, Xavier. «La Guerra Civil, 1936-1939». Dins: *Terrassa segle XX*. Terrassa: *Diario de Terrassa*, 1993-1994, p. 175-194; MARCET I GISBERT, Xavier. «Les col·lectivitzacions». Dins: *Història industrial de Terrassa*. Terrassa: *Diari de Terrassa/Lunweg Ed.*, 1998-1999, p. 145-160; MÁRQUEZ, Manel. «Com s'organitzaven els obrers?»: *Terme 17*, Terrassa, 2002, p. 63-74, i OLLER, Joan Manel. «La conflictivitat al carrer i a la fàbrica». Dins: *Història Industrial de Terrassa*. Terrassa: *Diari de Terrassa/Lunweg Ed.*, 1998-1999, p. 129-144.
2. COLOM I BUSSOT, Juli. *Republicanisme i cultura republicana a Terrassa. De la I República a la Setmana Tràgica*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2003.
3. Al *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans* hi podem trobar ressenyes biogràfiques d'alguns dels principals obreristes terrassencs: Enric Aldave, Amadeu Cahué, Antoni Marimon, Gustau Puig i Alegre, Francesc i Marcel·lí Sàbat i Romagosa o Pere Vigués, entre d'altres. També podem trobar una petita sèrie de biografies d'obrers a MARCET I GISBERT, Xavier. *Terrassa segle XX*. Terrassa: *Diario de Terrassa*, 1993-1994.
4. La jornada del 19 de febrer es convertirà en un cavall de batalla per al moviment obrer, que durant anys recordarà la repressió a la qual fou sotmesa la classe obrera terrassenca. Vegeu l'apèndix documental 1.
5. CECOT. Actas del Instituto Industrial de Tarrasa, 1896-1904; p. 126-127.
6. AHCT. Correspondència municipal. Agost del 1902.
7. AHCT. Correspondència municipal. Agost del 1904, gener del 1905, juliol del 1905.
8. CECOT. *Op. cit.*, p. 129-130.
9. L'actuació de la Junta de Reformes Socials terrassenca ha estat estudiada per Bernat Hernández; vegeu la nota 1.
10. Sobre els reglaments que regien el treball infantil i la seva aplicació, vegeu l'apèndix documental 2.
11. *El Espejo*, 15-11-1902.
12. Que Roca i Roca es presentés a les eleccions despertà un considerable temor i es publicaren pamflets per a desacreditar la seva activitat política, tot defensant, una vegada més, el *terrassenquisme* –l'actitud de col·locar els interessos de la ciutat per sobre de tot– que caracteritzava la política practicada per Alfons Sala i els seus partidaris. Vegeu «Contestació a la carta abierta del Sr. Roca y Roca». AHCT. *Correspondència municipal*. Abril del 1903.

14. AHCT. *Correspondència municipal*. 1906.
AHCT. *Correspondència municipal*. 1906.
16. Hi manquen les dades de les setmanes del 12 i del 19 de gener del 1906.
17. AHCT. *Correspondència municipal*. Maig del 1906.
18. El 1907 la Unió Local de Societats Obreres de Barcelona aconseguia constituir Solidaritat Obrera. Al consell directiu de la nova organització hi havia un cert equilibri entre socialistes, sindicalistes i anarquistes. Amb motiu dels successos de la Setmana Tràgica es van allargar els treballs que ja havien iniciat i que preparaven un congrés que es pretenia que fos d'àmbit estatal. S'originà llavors un cert enduriment de les posicions dels socialistes i dels anarquistes i, a partir de l'estiu del 1910, va haver-hi canvis en l'equilibri intern i es produí una gradual marginació dels primers. Finalment, durant el segon congrés de Solidaritat Obrera, celebrat l'octubre-novembre d'aquell mateix 1910, es decidí la fundació de la Confederació Nacional del Treball (CNT).